

ELI FINCI, PROCES, KRITIKA

(nastavak sa šeste strane)

prema onoj drugoj, vlažnoj, ekspanzivnoj snazi ponesene strasti. Kakva vrela, uzbudljiva istočnja! Kakav borilački torzo! Djordje Jovanović, koji u početku nadrealističke i svoje avanture ispisuje himnu anarhičnom, raspojasanom haosu i želju nasuprotni osvjetljenom altruizmu, deklarisanom gradjanskoj socijalnosti, piše na koncu te avanture tekstove o odbrani čistote ljudskih odnosa „prava na život jedne novosadске služavke i dokazuje moralnu superiornost beogradskih kočijaša prema jednom već sakralnom beogradskom univerzitetskom profesoru. Za bogodanog kritičara sve je tu na domaku sluga, i dubina jedne samonikle ličnosti i prenošenje socijalnih i psiholoških dejstava, moralna uzoritost jednog neposrednog davanja i da ledekošnja unutarnja glojevitost duha. Eli Finci je od Djordja Jovanovića ostavio samo idejni kostur. Čitalac će dozнати ideje kojima se služio Djordje Jovanović iz Fincijevog ogleda, ali za njegovu intenzivnu radoznanost ostaje nejasna zašta je baš njima služio Djordje Jovanović, a ne recimo idejama Vladimira Dvornikovića. Slika duhovnog ustrojstva ličnosti, njene unutarnje organizacije, onog sublimnog tkanja umnog i moralnog mehanizma pružala bi mnogo više od suvoj popisa i sumarne fiksacije vladajućih ideja trenutka. Finci nema taj duglji vid kritičarske ličnosti ili mnogo — ličnosti. Njegov životni prostor je teza — antiteza, izlaganje ideja, intelektualna disertacija. Prema tome, kako je dano primene, kao svi ljudi jačke pameti, Finci ne voli lirizam u kritici i otuda gotovo svaka od njegovih kritika, izuzev predgovora knjizi „Više i manje od života“, nosi tragove koštunjavajuće stegje, nešto od fizikalne higijenske recepture. Ne toliko u stilu rečenice, koliko u glomaznom mehanizmu konstruktivnog, gradjanski rezonerskog, pravničkog postupka prema književnom delu.

Ja znam gotovo napamet sve njegove bombe, sva moguća iznenadjenja; dovoljno je pročitati jednu Fincijevu presudu književnom delu u „Politici“ pa da se stvari pretstava o obliku njegovih narednih nedeljnji razmišljanja. Otuda se u knjizi „Više i manje od života“ nikakvo cveće maže nije razborkorio što Fincijevi mastionice i nikakva trenutna slabost nije užarila do ponesene pohvale ili smrznute presude. U svemu Fincijevom pisaju oseća se strogi metar korektogn, apotekarskog suvog prenijivanja iako bi se bražali recepti u prošlosti takvom njegovom pisanju, to nikako ne bi bio Skerlić ili Ljubomir Nedić. Od Matoša ga deli čitava dužina pesnika kritičara, a od Djordja Jovanovića sva strasnost ovog revolucionara sanjalice, njegova strašu prožeta logika. Daleki Fincijev kritički predak u stilu bio bi možda Djordje Maletić ili Jovan Hadžić. Sa prvim ga vežu glomazne, celomudrene definicije o umetnosti, a sa drugim smisao za verbalne gimnastičke parade. Djordje Maletić je nekad pisao: „Umetnost je u spoljašnje veštice postrojvedena ideja...“ Eli Finci danas piše: „Otkrivanje potpuno subjektivno, snažnim ličnim emocijama izvitopereno?“

poetisko po tome (reč je o T. Vulfu) što je sve u njemu do najsigurnijih podrobnosti, jedno neprekidno subjektivno oslobođavanje od nagomilanih i zapretanih ličnih doživljaja, strasti, stregnji i zanosu! Eli Finci tako piše o Vulfu, tako „ingenioznoj fantaziji Bojana Stupice“, tako o ciklusu Glembeajevih, tako o sveću čega se lati ili na čemu se zaustavi njegov hroničarski interes. Stil bez zanosu, često zadihan i podgrejan, ali lišen postojane vatre, gradi utisak energetičnog ali u donjem slojevima te verbalne groznice nazire se građanska manžeta, nadimanje da se izgleda strog, neumitan sudija. Kad se detromizira taj stav, kad se razluči izgled koji govori: režem, bodem, sećem, ostaje od Fincija vršnjačkih gradjanskih konverzacija, korektnost, poštovana pamet i naravno stručnjak za „klivensko Kabuki pozorište“.

Rečeno je o Jovamu Skerliću da je posedovao jezički talent koji stvara i to sa mesta koje obezbeđuje punu verodostojnost precizne procene i nepristasnog odnosa. Ako bi se u Fincijevim kritikama tragalo za takvimi stvaralačkim poduhvatima u jeziku teško da bi se u bilo kom tekstu mogla da potvrdi ova predmeda o Skerlićevom jezičkom elanu. Fincijeva leksika je sva u strogosti književno-tehničke, teoritske terminologije, uglasta, nesavitična i ima se utisak da te kritike piše čovek koji je dugo čitao teške, nesavršljive teorijske rasprave. Nešto emotivnog poleta nadahnuo je nekoliko gustih, zrakastih rečenica u predgovoru knjizi „Više i manje od života“, nekoliko ponesenih rečenica doneo je i ogled o Držićevom „Dundu Maroju“, „Don Žuanu“ Suzane Lilar, o „Slamnom šeširu“ Ežena Labiša i još nekoliko njih, ali ni u jednom od tih brojnih Fincijevih izleta u duhovno ne oseća se živo vreme, tvorački nemir reči, ni u jednom od njih čovek ne zažali što se esej završava. Bogatstvo jezika nije u pabirčenju i skupljanju po onome što su drugi pre nas stvorili, već u bogatstvu unutrašnje duhovne prirode onih koji stvaraju jezik. Ove reči istovremeno mogu da naslute u Skerliću jezički talent koji stvara, a isto tako zašto u većini Fincijevih kritika taj jezički talent drema. Za Finciju, recimo, Bojan Stupica ima „ingenioznu fantaziju“, komad je „pirotekst“, pisci su neizbežno svedoci svoga vremena, nečiji svet se „izvrgava ruglu“, satira ima „sarkastičnu ostricu“, na sceni je postignuto „jedinstvo glamučkih izražajnih mogućnosti“, jedna govorna linija i jezički fond koji ne vezuju pažnju i ne otvaraju, niti se trude da otvore put u slojevitost reči, u gornje, to znači mužičke slojeve jezika. Otuda se za Finciju može ponoviti ono što je nepravdno bilo rečeno za jednog drugog pisca: „njegova cene, ali ga ne čitaju“ i kad bi u jednom plebiscitu publike birala svog kritičara, Finciju teško da bi pripalo i ono nekoliko glasova pozornišnih trudbenika o kojima piše.

Druga jedna neprekidna slabost nadviđala se isto tako neprekinita nad Fincijevom književnom sudbinom: otustvo ličnog zavojnog tla, popstvene granične zone u domaćoj književnosti na kojoj bi dubio izvor dejstva i svoje emotivne veze sa živim nastav-

jamjem umetnosti. Finci je pisao o našim i stranim piscima, o Branimiru Čosiću i Marseju Prustu, o Augustu Cesarcu i Deni Didrou, o Djordju Jovanoviću i Polu Lafargu, o Isidori Sekulić i Rože Marten di Garu i u svim tim ogledima ne može se prevesti ideo poviselog sluga, drugovanje sa poznatim evropskim imeninama, pojačana budnost ukusa, neoporno osećanje za čistotu moralnog davanja i za ponecenost tvoračkim vrlozima. Finci je vršio jedan skromni kulturtregerski posao koji nesumnjivo ostaje kao podatak visoke odgovornosti intelektualca, istovremeno i kao podatak, možda, koliko su njegove intimne intelektualne sklonosti trpele u obrubima dužnosti i devreme, vojničke službe. Zahvaljujući jednoj intenzivnoj kulturnoj budnosti u Finciju uredniku Putevi su našem čitaocu doneli niz neospornih vrednosti naše i strane knjige (Marsel Prust, Alber Ticode, Garsija Lorka, Marko Ristić, Stevan Raičković i dr.) Ali na tako udaljenim polovima kritičar se nužno sukobio sa vrstom neobičasnih pitanja raznopravnosti koja istovremeno znače kretanje, dan i komad, umetničko beskušništvo, otustvo ugla i pravca pod kojima se stvari vide, intelektualizam, svudaprinsutnost ili istrutnost za jednu ideju ili vidjenje. Finci je radozoran kritičar, otvoren, asimilatorski duh, sa smisom za teorijsku gradju, za fragmentarni blesak argumenta. On ima smelosti da raspravlja o bitnim problemima ljudske egzistencije i ima duha u njihovom rešavanju. Kad se bude raspravljao o Skerliću u novoj Istoriji jugoslovenske književnosti mišljenje o njemu je zaključiti da je naša kultura isuviše oskudna da bi dozvolila sebi luksuz zaobilazeњa stvarnih vrednosti, danas bi se već moglo desiti da jedan Laza Lazarević našeg vremena, sa devet prica smeštenih u gliche prostora, kojež od brojnih časopisa, bude nepriznato zatpan obimom ogromne i neanalizirane produkcije. To što je današnja pripovetka na manje upadljiv način prisutna u savremenoj književnosti ne mora da bude znak njenе male vrednosti i može da bude refleks jednog novog konteksta kada što je roman, preko otustva ljudi koji se bave njenim rezultatima, do novih ambicija pripovedačkog duhovnog oka koje odbija tradicionalnu poslušnost svetu oko sebe. Time ne želim da stvaramo ne realan mit o savremenom pripovetci — zaista nema mesta veličanju njenih rezultata — niti da nanosimo nepravdu pripovedačima ambiciozni naučnik — samordini doziv koji prepostavlja kreativni magnetizam u kritičaru, kritike Eli Fincija ne poseduju, i meni se čini da bi u raznovrsnim kulturnim okolnostima njima bila davno učinjena pravda: bile bi uzete kao publicistički pokušaji jednog literarnog amatera. Međutim, za matičevsku amatersku groznicu, Finci je isuviše trešio u stojanu, „grăzdanin“, kako bi rekao Matoš, a za sintetički poduhvat filozofa-kritičara, za „mišljenje u otoksimu“ nedostaje mu Brutova gradjanska hrabrost i silina ubedjenja. Ni kritičar ubica, niti kritičar borac. Ni žar lutalice, ni sekira pamfletiste.

Dosledan u razvijanju sopstvenih ideja Finci nikad nije bio, i treba se setiti onog poključka impresionističke egzalzacije: matrag u provincijalni realizam nikako! i ne baš tako davne nagrade Branku Copiću za isti taj provincialni realizam, treba se settiti bučnih deklaracija: „ja sam za novo, za moderno, za slobodu izraza“ protiv unisonog pevanja, i oslušnuti jedno drugo obostrano unisono pevanje pod plastičnom slobode izraza i pasivizmom kritičara, treba se opomenuti Fincijev teksta „Logika“ zvana tramvaj, temperamentnog obračuna sa misaonim tramvajizmom takozvanih intelektualaca i videti ono što se u duhu tog tramvajizma danas čini, pa uvideti koliko su uhodane varijante naših mislenih kretanja od živog patosa ka bezličnoj bronzi, od znamenja ka zvučnim etiketama. I to se po nekim zvane književne sudbine, ili još tužnije, humoristički, književna slava...

Miroslav EGERIC

IZBOR

iz listova i časopisa

POSLE RATNA SRPSKA PRIPOVETKA

PETAR DŽADŽIĆ: Kada bismo imali preglednu sliku razvoja naše pripovetke, sistematski po pojedinim fazama, njenog kretanja, mogli bismo uočiti u kojoj meri današnji bolji pripovetci otvara kruštinog regionalno-realističkog šestara vodeći ih širokom lučom putanjom metodiske i sadržajne raznovrnosti ka obloj celini jednog poetstvijeg, artištike i savršenstvenog kruga. Tih i skoro neprimetan, proces usavršavanja naše današnje pripovetke može samo prividno biti osporen argumentom da danas nema onakvih ličnosti kakvih je bilo u bogatijim riznicama istorije, da su jedan Lazarević ili Domanović, Sremac ili Matavulj, Veselinović ili Stanković još uveli visoki spomenici koji gledaju u same teme živih pripovedača: njihova su dela u svom vremenu zaista značila vidljiv korak ka emancipaciji jedne siromašne literature i ona je zahvaljujući svojim srčanim pionirima džudiči ih bez ustezanja na pješestrel relative veštosti. Ako je do pre par decenija stanje u literaturi bilo takvo da je Branimir Čosić, preturajući po prasniašvima rafovima zaboravljenih knjiga, „knjiga u mraku“, mirne savesti mogao zaključiti da je naša kultura isuviše oskudna da bi dozvolila sebi luksuz zaobilazeњa stvarnih vrednosti, danas bi se već moglo desiti da jedan Laza Lazarević našeg vremena, sa devet prica smeštenih u gliche prostora, bude nepriznato zatpan obimom ogromne i neanalizirane produkcije. To što je današnja pripovetka na manje upadljiv način prisutna u savremenoj književnosti ne mora da bude znak njenе male vrednosti i može da bude refleks jednog novog konteksta kada što je roman, preko otustva ljudi koji se bave njenim rezultatima, do novih ambicija pripovedačkog duhovnog oka koje odbija tradicionalnu poslušnost svetu oko sebe. Time ne želim da stvaramo ne realan mit o savremenom pripovetci — zaista nema mesta veličanju njenih rezultata — niti da nanosimo nepravdu pripovedačima ambiciozni naučnik — samordini doziv koji prepostavlja kreativni magnetizam u kritičaru, kritike Eli Fincija ne poseduju, i meni se čini da bi u raznovrsnim kulturnim okolnostima njima bila davno učinjena pravda: bile bi uzete kao publicistički pokušaji jednog literarnog amatera. Međutim, za matičevsku amatersku groznicu, Finci je isuviše trešio u stojanu, „grăzdanin“, kako bi rekao Matoš, a za sintetički poduhvat filozofa-kritičara, za „mišljenje u otoksimu“ nedostaje mu Brutova gradjanska hrabrost i silina ubedjenja. Ni kritičar ubica, niti kritičar borac. Ni žar lutalice, ni sekira pamfletiste.

Eli Finci je radozoran kritičar, otvoren, asimilatorski duh, sa smisom za teorijsku gradju, za fragmentarni blesak argumenta. On ima smelosti da raspravlja o bitnim problemima ljudske egzistencije i ima duha u njihovom rešavanju. Kad se bude raspravljao o Skerliću u novoj Istoriji jugoslovenske književnosti mišljenje o njemu je zaključiti da je naša kultura isuviše oskudna da bi dozvolila sebi luksuz zaobilazeњa stvarnih vrednosti, danas bi se već moglo desiti da jedan Laza Lazarević našeg vremena, sa devet prica smeštenih u gliche prostora, bude nepriznato zatpan obimom ogromne i neanalizirane produkcije. To što je današnja pripovetka na manje upadljiv način prisutna u savremenoj književnosti ne mora da bude znak njenе male vrednosti i može da bude refleks jednog novog konteksta kada što je roman, preko otustva ljudi koji se bave njenim rezultatima, do novih ambicija pripovedačkog duhovnog oka koje odbija tradicionalnu poslušnost svetu oko sebe. Time ne želim da stvaramo ne realan mit o savremenom pripovetci — zaista nema mesta veličanju njenih rezultata — niti da nanosimo nepravdu pripovedačima ambiciozni naučnik — samordini doziv koji prepostavlja kreativni magnetizam u kritičaru, kritike Eli Fincija ne poseduju, i meni se čini da bi u raznovrsnim kulturnim okolnostima njima bila davno učinjena pravda: bile bi uzete kao publicistički pokušaji jednog literarnog amatera. Međutim, za matičevsku amatersku groznicu, Finci je isuviše trešio u stojanu, „grăzdanin“, kako bi rekao Matoš, a za sintetički poduhvat filozofa-kritičara, za „mišljenje u otoksimu“ nedostaje mu Brutova gradjanska hrabrost i silina ubedjenja. Ni kritičar ubica, niti kritičar borac. Ni žar lutalice, ni sekira pamfletiste.

Dosledan u razvijanju sopstvenih ideja Finci nikad nije bio, i treba se setiti onog poključka impresionističke egzalzacije: matrag u provincijalni realizam nikako! i ne baš tako davne nagrade Branku Copiću za isti taj provincialni realizam, treba se settiti bučnih deklaracija: „ja sam za novo, za moderno, za slobodu izraza“ protiv unisonog pevanja, i oslušnuti jedno drugo obostrano unisono pevanje pod plastičnom slobode izraza i pasivizmom kritičara, treba se opomenuti Fincijev teksta „Logika“ zvana tramvaj, temperamentnog obračuna sa misaonim tramvajizmom takozvanih intelektualaca i videti ono što se u duhu tog tramvajizma danas čini, pa uvideti koliko su uhodane varijante naših mislenih kretanja od živog patosa ka bezličnoj bronzi, od znamenja ka zvučnim etiketama. I to se po nekim zvane književne sudbine, ili još tužnije, humoristički, književna slava...

Miroslav EGERIC

i čama“, taj „seljački trudodan“ ne jednom se pretvara u našoj pripovedačkoj tradiciji u seosku ikonografiju, u idiličnu apotezu patrijarhalnog kolektivizma, u razneženu ūakirovku „živo“ a na selu — života medju ljudima“, u bukvalnu osudu varoškog života kao samog principa zla, mistične sile koja dresira i rasčoveče ličnost... „Gadna čaršija“, koja mri i uništava ličnost, postepeno se, kao takva, gubi iz naše proze, mada u nekim njenim primitivnim oblicima sudbina seljačke, „Jedno zdrave prirode“ u „bolešnom gradu“ još uvek inkarnira preobučeni Vukadin, a poučnu pružu jedva modificirana, tradicionalistička svest jednog Stevana na Sremu.

Proza o čoveku grada, koji se na asfaltu ne oseća, kao neprilagodjen stranac, vrsta izgnanika, bez obzira u kojoj meri njegovu doživljavanja ponira u tamnije, nevesele pejzaže unutrašnjeg života, istovremeno je i proučavačica sručnina o modernizaciji tehničke i artizanski oblike...

Naša pripovetka je imala svest o društvenoj odgovornosti, nacionalmu svest bila je pomalo prorok, sada stiće i nju, stičući pri tom, filozofskim jezikom rečeno, „svest o sebi samoj“...

Svest estetskom — proces koji je zahvatila i nju, i to ne manje nego ostale rodove, doveo je do usavršavanja njenih izražajnih oblika, tako da bi malokoli, vremenski adekvatan period u razvoju naše literature mogao da se meri, po vrednosti i raznovrnosti nacionalnog prosek, sa ovim da na „njim.“

(„Delo“ br. 4, april 1960)

UMETNIK I NJEGOVO VREME

ALBER KAMI: „Svaki umjetnik danas je ukraćen na galiju svoga vremena... Pred svojim vremenom umjetnik ne može da pobegne, niti da se u njemu izgubi. Ako bježi od njega, govori u prazno. I obratno, ukoliko ga užima kao predmet, potvrđuje time svoje postojanje i kada objekt i ne može mu se u potpunosti potčiniti. Drugim riječima, kad se odredi da podjeli sudbinu svih umjetnika potvrđuje svoju individualnost...“

U riječke iznimke, pisci trgovackog društva čitavih stotinu petdeset godina, vjerovali su da mogu živjeti u sretnoj neodgovornosti. I zaista su živjeli, a nakon toga umrli usamljeni kao što su i živjeli. Mi pisci sadašnjice nećemo više nikada biti sami. Naše je jedino opravdanje, ako ga ima, da govorimo, u granicama svojih sposobnosti, za one, koji to ne mogu. Za umjetnika nema povlašćenih krvnika... Jedini angažirani umjetnik je dobrovoljni, tj. onaj koji ne odbija borbu ali otkupi odbija da se pridruži regularnoj vojski. Pouka koju tada nalazi u ljepoti, ako je pošteno izvučena, nije pouka egoizma već čvrstog bratstva. A tako shvaćena ljepota nije nikada porobilu jednog čoveka...“ („Republika“ br. 2-3, veljača-ožujak 1960).

»POLJA« uredjuju: Gojko JANUŠEVIĆ, Tomislav KEĆIĆ, Petar MILOSAVLJEVIĆ, Pavle POPOVIĆ, Bogdana POZNANOVIC, Dejan POZNANOVIC, Miletka RADOVANOVIC i Milan A. TABAKOVIC. — Glavni i odgovorni urednik Dejan POZNANOVIC. — List izdaje NIP »Progress« Novi Sad, Maksima Gorkog 20/I. — Tekući račun br. 151-1/11-514. — Redakcija »Polja«, Novi Sad, Maksima Gorkog 20/I. Tel. 35-59 i 49-67. — Rukopisi treba slati otkucane na pisacoj mašini, na „sliku narodnog života“, na „seljučku narodnjačkih“ ideologu, na „sliku narodnog života“, na „seljačku trudodanu“ iz kojoj bježi praznina

= 487/63
451